

03/2024	מְקוֹר ראשון - שבת עמוד 22	1	48.51x37.47
89671411-7	מאגנט - הוצאת ספרי - 25910		

סיפון של הנערות החרדיות שברחו למנזר והביאו להקמת סמינר בית יעקב

שיגעו לנו את הילדות

הבנות היהודיות נחשפו לעולם הרחב ולעושרו התרבותי, ביקשו לברוח משידוכים כפויים לבחורים שעולמם הצטמצם ללימוד תורני, ומצאו מקלט במנזר. כך נולד בית הספר החרדי לנערות "בית יעקב" / חנצלת פרנר /

בית הספר החרדי לנערות, בית יעקב, מנזר סנטה קטרין, צ'כיה, 1906

בניצומה של השבת, 30 בדצמבר 1899, גילו הוריה החסידים של מיכלינה מקרקוב שבתם נעלמה, בשעה שהם היו בבית הכנסת בתי פילת שחרית. כאשר נודע שמיכלינה נמצאת במ נזר פנה האב, ישראל אראטין, למשטרה. זו השיבה שלפי הצהרת הבת היא הגיעה לגיל החוקי, 14, שבו מותר לה להמיר את דתה, והיא נכנסה למנזר ללא ידיעתה, כך שאין להורים סמכות להוציאה משם. האב לא התייאש. הוא טען שבתו רק בת 13, והמשיך במאמצים לפגוש בה ולהוציאה מהמנזר, אך ללא תוצאות. לאחר חודש, ב-29 בינואר 1900, נעלמה מיכלינה מהמנזר, והניזירות טענו שאין להן מושג היכן היא.

האב פנה שוב ושוב לרשויות ודרש את התי ערכותן, בטענה שבתו נחטפה על ידי הכנסייה וכי ב־30 בדצמבר טרם מלאו לה ארבע־עשרה; טיעון שכנראה לא היה נכון, שכן מקורות שונים מעלים אפשרות שהוא זייף את תאריך לידתה והיא הייתה כבר בת 16. הסיפור עורר הדים וצבר כותרות בעיתונות הליברלית והקתולית כאחד, תחילה בגליציה ומשם בכל העולם המערבי, והפך לנושא שסביבו התעמתו הימין השמרני הקתולי והליברלים.

במאבק על מיכלינה היה מעורב גם רופא צבאי אוסטרי בשם מילר, שמיכלינה כנראה התאהבה בו, אף שלטענתו הם נפגשו רק פעם אחת, שאחריה מיכלינה סיפרה לו במכתב שהוריה היכו אותה ומד תעללים בה בגלל הפגישה הזאת, ולכן היא מתכ וונת לברוח למנזר. מיכלינה עצמה טענה באוזני חברותיה ובאוזני הניזירות ואם המנזר שהיא מאמינה בנצרות ורוצה להתנצר.

החיפוש המתקשר אחרי מיכלינה איים ללבות את המתיחות בין התושבים היהודים והקתולים בגליציה, שנתיים לאחר שאיכרים קתולים פרעו בשכניהם היהודים ביותר מ־400 קהילות במערב גליציה. במהלך ההליכים המשפטיים הממושכים גייס ישראל אראטין לצידו את החוגים הליברליים והסוציאליסטים בגליציה, והאירוע נוצל על ידי גורמים משני צידי הקשת הפוליטית. האב הצליח אפילו להיפגש עם הקיסר האוסטרי ולבקש את סיועו, ללא הועיל.

כסופו של דבר נפתרה תעלומת מקום הימצאה של מיכלינה והות המעורבים בהיעלמותה, דווקא כפרסום שיצא כשלושים שנה מאוחר יותר מטעם המנזר הפליציאני, והשוקדש לתולדות קהילת המנזר. בתיאורן לפרשה טענו הניזרות שהן הב ריחו את מיכלינה למנזר אחר, בקריסטינוב, משום שחששו שהתקפה על המנזר מצד "כנופיה גדולה של יהודים". משם לקחו אותה שתיים מהניזירות אל שוהטו מפיניח תרית בבלגיה, ולאחר כמה שנים היא ניי שאה לבעל אדמות נוצרי מפוזנ (ואו בשטה האימי פריה ההבסבורגית).

המנזר ספק מחסה, ביטחון ומקום מפלט מהמשפחה. לאן יכלו לפנות אם לא לשם? מנזר האחיות הפליציאניות בקרקוב, 1890

צילום: נתן קריגר, באדיבות המוזיאון ההיסטורי של קרקוב; מתוך הספר

אלה. אבל אם היא בעלת רצון חזק – אין גבול לחיכוך כים שהבית מלא אותם...” והנה עדותה של היגדה ברגנר, מתוך ספר זיכרונותיה: “כשמעתי את החלטתו של אבא לארסני תיכף ומיד... לא יכולתי לעצור ברמעות... הייתי אז כבת אחת עשרה... ועכשיו, לפתע פתאום – חתונה! תיארתי לי ברמיזני את בעלי עם זקן ופיאות ארוך כות, ואותי בפיאה נוכרית במקום צמותיי הארוכות והיפות... ביכתי בלי הפוגות את הלומותיי האכזריים ואת האיריאל שלי לרכוש השכלה גבוהה יותר ולעי לות על חברותיי”.

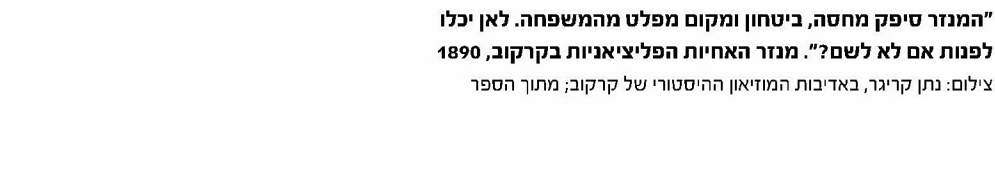
אפילו שרה שנינר, המייסדת לעיתר של רשת החינוך בית יעקב, עברה חוויה רומה, כשהוריה סחרי האמצעים שירכו אותה לבחור שמשפחתו בעלת אמי צעים “אבל בעל השכלה רתית מוגבלת”, והיא “ידעה מראש שאינה מעוניינת בשידוך הזה... אבל לא אורה אומץ לומר ‘לא’ להוריה והסכימה לשידוך שהיה מנזר גר לשאיפותיה”, כפי שסיפרה ביומנה.

הכנסייה ששה לאמץ את הנערות

בנסיבות אלה עמדה בפני המשפחות הברירה לוותר על האירוסין ולהסכים להמשך לימודיה של בתם, או להתעקש ולכפות עליה את הנישואים. במי קרה השני היה מצבה של הבת קשה, משום שלפניה עמדו כמה אפשרויות שכולן גרועות: להיכנע להורים ולהחתן עם המיועד בעל כורחה, או להתעקש, להיאבק ובסוף אולי לברוח מן הבית.

הבריתה מן הבית חייבה את הנערה למצוא מקום מגורים ואפשרות להתפרנס, ובאותו זמן גם ללמוד. האפשרות הוו התגלתה לרוב כבלתי ישימה, אלא אם היו לה קרובי משפחה או חברות שמשפחותיהן היו מוכנות לסייע לה. בעבור נערות יהודיות בעי רים גדולות, בעלות קהילות מבוססות שיכלו לקי לוט אותן, הדבר היה בגדר האפשרי. אבל “ככפי רים ובעיירות קטנות... מרגע שתלמידת בית הספר היהודייה יצאה מפתח הבית, היא נמצאה בקו התפר שבין העולם היהודי והלא־יהודי”. והמקלט היחיד שיכלה למצוא היה בקרב החברה הנוצרית, דהיינו כמנזר. “מנקודת המבט של הנערות הבורחות, המנזר סיפק מחסה, ביטחון ומקום מפלט מהמשפחה. לאן יכלו לפנות אם לא לשם?”. ואכן, זה מה שאירע במי קרים לא מעטים. “הכנסייה הקתולית בקרקוב ששה לאמץ את הנערות היהודיות הבורחות. מנזר האחיות הפליציאניות נתן להן מחסה, חדר למגורים, ארוחות ומעט הכשרה מקצועית, וגם הכין אותן לטקס הטי בילה. גם נערות שלא היו בטוחות בהחלטתן (להתי נצרך? לעזוב סופית את הבית?) מצאו כמנזר הפוגה זמנית מהמאבקים...”.

ממסמכים שהשתמרו במקורות יהודיים וברשויות האזרחיות עולה כי בין השנים 1873–1914, מבין 340 מתנצרים כמנזר הוו היו 324 נשים יהודיות ושני יהודים, ורק 16 גברים ונשים שאינם יהודים. רובן הגדול של המתנצרות היהודיות היו בנות 14–20, רובן מגליציה, ממשפחות של סוחרים ועירים ובעלי תני מרוה. על פי החוק, כל מי “שמלאו לו 14 שנה רקים אלה להיות לפעמים מייגיעים למיר, אבל זוהי המחויבות של היסטוריונית־חוקרת בספר מטוג זה. ●

במקרה המסוכך ומרובה הפרטים של מיכלינה אראטין שבו פתחנו, נעזרו המשפחות או הנערות המתנצרות בבתי המשפט. אם כדי לבטל את ההמרה ולהחזיר את הבנות, ואם כדי לתמוך בהחלטת הבנות להמשיך בלימודים.

מקרים נוספים של התנצרות באותו מנזר הסי תיימו באופנים אחרים. במקרה של דבורה לבקר ביץ בת ה־17, הבריתה למנזר וההתנצרות התרחשו על רקע להצים כבדים מצד הוריה להינשא לצעיר יהודי שהיא לא רצתה בו. אביה הצליח להוכיח לבית המשפט שהמרת הדת של בתו נעשתה בעקבות שי דול וסיוע מצד המאהב הפולני הצעיר שלה, שהביא אותה למנזר. מאחר שלפי החוק המרת דת של נערה בת פחות מ־24 בעקבות פיתוי ושידול אינה תקפה – קיבל בית המשפט את טענת האב וציווה להחזיר את דבורה להוריה. תהליך השיבה של דבורה לא היה קל: לינה נטה לחיים כנוצרייה ולא כיהודייה. אבל קשי הקיום שלה כרווקה בורדה בחברה הנוצרית (לאחר שהמאהב נטש אותה) ואהבתה וגעגועיה למשפחתה, הטו את הכף לטובת היהדות.

בין במבי לתהילה של עגנון

מרבית המקרים של הנערות הסוררות והבריתה אל המנזר הסתיימו בהמרת דת ובהיקלטות בחברה הנזר צרית. העובדה שיותר מ־300 נערות ונשים יהודיות נעלמו מבתיהן במערב גליציה, הצטרפו למגזרים והצהירו על כוונתן להתנצר, “התנוססה כרגל שחור מעל הקהילה היהודית...” ומצאה את דרכה לעיתונות ולזירה הפוליטית. טבעי אפוא שהמקרים של מיכלינה אראטין ושל נערות יהודיות בורחות כמהו מצאו הד בקרב מחזאים וסופרים יהודים ידועים. הסופר פליקס זאלטן, הידוע כמחבר הספר “כמבי”, כתב מחזה על נושא זה. כך גם הסופר היהודי־גרמני הנודע יעקב וטרמן.

אפילו ש״י עגנון, בסיפור “תהילה”, מאזכר פרשה כזו: אחת הרמזיות בסיפור היא הרבנית שאביה הצדיק היה מאורס לבתה של תהילה, גיבורת הסיפור. הבת “משומדת הייתה... שבשעה שהוליכו אותה לחופתה (עם אותו צדיק)... ברחה ונכנסה לבית כומריות ומייה רה את דתה... עד הקיסר הגיעה האם, ואף הוא לא הועיל כלום...”.

אבל היו נחוצות עוד עשרות שנים, עד שב־1925 מצאה שרה שנינר, יהודייה פולנית צמאת השכלה כמו הנערות הבורחות, שהוכרחה כמותן להינשא לגבר שלא רצתה, את הפתרון המתאים למצוקתן. היא הייתה היוזמת והמייסדת של בית הספר “בית יעקב” בקרקוב, שבו נערות יהודיות יכלו סוּף־סוּף למצוא לימודי יהדות ולימודים כלליים בכפיפה אחת, המערכת הינוך יהודית שהשביעה גם את רצונם של ההורים הקפדנים ביותר.

ספרה של מנקין מתק, מועדע כנדרש ומתורג גם היטב לעברית. מטבע הדברים, החלקים המושכים ביותר הם סיפוריהן האישיים של הנערות הסוררות והציטוטים מדבריהן. האקפרה על תיאור כל פרט ופיתול בהליכים המשפטיים ובחפשיים, גורמת לפ רקים אלה להיות לפעמים מייגיעים למיר, אבל זוהי המחויבות של היסטוריונית־חוקרת בספר מטוג זה. ●

נות כמסגרות חינוך לצורך החוק. הם ירעו רק מה שהמסגרות אלה סיפקו, דהיינו הלכה ותלמוד. הם לא למדו את שפת המקום, ולא היה להם מושג במה שנים נשואות (עניין חשוב ליהודים) ואם כאומנות ומשטרות בחברה הלא־יהודית. כך חשפו הקהילות היהודיות מבלי משים את בנותיהן למגע ישיר וקי שאקרא היום “לימודי ליבה”. אחרי ה”חרד” צירפו אותם האבות לעסק המשפחתי או השאירו אותם בי שיבה, וזה היה כל העולם שהכירו. לעומתם, הבנות נפתחו אל החברה הסובבת, תרבותה ופיתוייה, לטוב ולרע. הפער בין המשורכים היה רחב וכמעט בלתי ניתן לגישור. היו על עולמות פנימיים נפרדים, ללא כל ידע תרבותי ורקע חוויתי משותף.

כך תיאר זאת ההיסטוריון צבי שרפשטיין, שהיה מורה בגליציה בשנים 1900–1914, במאמר שפרסם בשבועון הציוני “העולם” ומצוטט בספר: “עצם הטי רגיה מתחיל כשמגיעה שעת האירוסין. האב רוצה להנחיל לבתו אברך בעל פאות, למרן במקצת, חסיד. בקיצור: אדם הוומה לו. הבת מתקוממת, נלחמת – ולשווא. על כורחה נתונים אותה לאדם שהיא בזה לו ליהנות מהרחבת ההשכלה ומההעשרה התרבותית; ובהיבט המרדני – רצונן של בנות ה־13־14 לדחות את ההצטרפות הבלתי נמנעת ל”שוק השידוכים”, ואת הנישואים למועמד שההורים בחרו עבורן.

כאן התגלה ה”נוק” שנגרם מן היציאה לעולם הרחב: הבנים למדו במסגרות היהודיות המוסרותיות, ה”חרד” והישיבה הקטנה, שהוכרו על ידי השלטון